

Stanisław Juszczak
stanislaw.juszczak@us.edu.pl
Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów
Uniwersytet Śląski
Katowice

Internet – współczesne medium komunikacji społecznej

Wprowadzenie

Internet stał się nową przestrzenią społeczną, w której realizuje się większość ludzkich potrzeb. Internauci mają możliwość zaspokajania zarówno potrzeb wyższego rzędu jak potrzeby afiliacji, uznania czy samorealizacji poprzez własne blogi czy strony WWW, aż po potrzeby hedonistyczne dzięki powszechnym grom sieciowym, czy możliwościom robienia zakupów w sieci. Jednostki w cyberprzestrzeni mają możliwość spełnienia swoich indywidualnych jak i grupowych potrzeb. Komunikacja w Internecie oparta jest o wykorzystanie znaku, obrazu czy ikony, zastępujących słowa lub ograniczających w znacznym stopniu ich użycie, a także pozwala na transfer symboli, czyli: informacji, idei, wartości, norm, czy komunikatów.

Internet a codzienne interakcje społeczne

Pierwszy okres intencjonalnego wykorzystania Internetu rozpoczął się z początkiem lat 90. naszego stulecia i został określony wymownym hasłem „Internet jako cud”. Wykorzystywały go wówczas progresywne elity, a większość badań przesadnie z dzisiejszej perspektywy koncentrowała się na wirtualnych społecznościach powstających w sieci. Z czasem, gdy Internet stał się powszechnie dostępny nastąpiły przemiany w modelu wykorzystywania nowego medium. Przeważająca część internautów znacznie częściej zaczęła wykorzystywać sieć do kontaktów z rodziną i znajomymi niż do poszukiwania i nawiązywania nowych znajomości.

Komunikacja w sieci w znacznym stopniu różni się od tradycyjnej. Przede wszystkim odbywa się ona niemal wyłącznie w oparciu o przekaz werbalny, który w typowych warunkach służy jedynie przekazywaniu treści. Do minimum ograniczony jest aspekt niewerbalny, służący ustalaniu relacji, przekazywaniu postaw [Pease, 2001]. Interakcje internetowe, rządzą się swoimi prawami wynikającymi z asynchronizacji, acielesności i anonimowości tej formy komunikacji, wprowadzając kontakty międzyludzkie w nowe obszary, w których klasyczne teorie wypracowane na gruncie nauk społecznych nie znajdują zastosowania.

Komunikacja przez Internet stanowi niezwykle prosty, a zarazem wygodny sposób przekazywania informacji. Oszczędza czas, materiały i koszty przesyłki danych. Za pomocą obrazów, filmów, grafiki informacje przekazywane są w znacznie atrakcyjniejszej formie niż innymi środkami przekazu. Ogromnym plusem okazuje się ich dostępność – wystarczy usiąść przed komputerem i wpisując odpowiednie hasła znajdować wiele ogłoszeń i informacji. Internet w wymiarze informacyjnym dostarcza olbrzymich ilości poszukiwanych

wiadomości, które mogą być przetwarzane, wykorzystywane do dalszej komunikacji i nauki. Czaty, fora dyskusyjne czy portale społecznościowe stwarzają możliwości wypowiedzi na określony temat, wystawiania komentarzy i pogłębiania własnej wiedzy. Przestrzeń komunikacyjna, w której rozgrywają się interakcje między osobami porozumiewającymi się za pośrednictwem sieci komputerowych, często nazywana jest w literaturze „cyberprzestrzenią”, a specyfika relacji międzyludzkich w „cyberprzestrzeni” jest interesującym zjawiskiem psychologicznym i społecznym [Juszczak, 1998 a,b,c; *Komunikacja społeczna ...*, 2008].

W takim kontekście sposób myślenia o Internecie wszedł w drugi etap – „Internetu jako części życia codziennego”, w którym skoncentrowano się już nie na „społecznościach Internetu”, ale „Internecie w społecznościach”. Medium masowe nie prowadzi już do zmian obowiązującego porządku społecznego, stając się raczej elementem starszych struktur. Czyli zmiany technologiczne nie determinują zmian w życiu społecznym – to raczej technologia dostosowuje się do struktur i konwencji społecznych. Dlatego, miast alienować, jak często sugerowano w latach 90., sieć raczej stymuluje aktywność komunikacyjną – internauci czytają, dyskutują i włączają się do aktywności społecznych częściej, niż ludzie niekorzystający z sieci. Wykorzystywany na co dzień Internet nie powoduje zamykania się w wirtualnym getcie, przeciwnie – kontakty zapośredniczone poprzez sieć pobudzają równocześnie kontakty w świecie realnym [Brosch, 2007].

W przeciwieństwie do mediów klasycznych Internet umożliwia jednocześnie komunikację porozumiewawczą (*one-to-one*), rozsiewczą (*one-to-many*) i powszechną (*many-to-many*). Stąd zarówno Internet jak i telefon komórkowy zaliczamy do metamediów, gdyż łączą one w sobie cechy komunikacji interpersonalnej i masowej, publicznej i prywatnej. Dlatego powstaje nowy, syntetyczny model komunikowania, łączący cechy dotychczasowych modeli (interpersonalny, grupowy, masowy) oraz mający cechy komunikacji sieciowej (*networked communications*), zrodzonej z interakcji między różnymi składowymi dominującego paradygmatu technologicznego [Cardoso, 2006, s. 142-145]. Odrębne dotąd komunikowanie masowe i indywidualne integruje się za pomocą konwergencji we wspólnym obszarze, w którym za pomocą tych samych technologii mogą współistnieć wszelkie formy komunikacji społecznej. Proces ten nazywany jest czasem „internetyzacją mediów” lub „mediatyzacją Internetu” eksponując cechy multimedialności i interaktywności [Fortunati, 2005, s. 27-44].

Początkowo zakładano więc, że Internet będzie niszczył relacje społeczne, prowadził do alienacji i atomizacji społeczeństwa. Do takich wniosków doszedł Robert Kraut i jego współpracownicy [Kraut i in., 1998, s. 1017-1031], po badaniach przeprowadzonych w latach 1995-1996 wśród początkujących użytkowników Internetu. Zjawisko realizacji interakcji społecznych poprzez sieć nazwano „paradoksem Internetu”, ponieważ uczestnicy w odosobnieniu wykorzystywali Internet do komunikacji, która generalnie przynosi pozytywne efekty społeczne. Zdaniem badaczy powierzchowne relacje społeczne tworzone w sieci eliminowały znaczące i silne więzi budowane w świecie realnym.

Jednak Yair Amichai-Hamburger słusznie zauważył, że koncepcja zespołu Krauta nie uwzględniała cech osobowości badanych osób. Badacz udowodnił, że szczególnie zainteresowane realizowaniem swoich potrzeb w sieci są osoby o cechach neurotycznych

i introwertywnych, a to ze względu na trudności w zaspokajaniu tych potrzeb w świecie realnym [Amichai-Hamburger, Wainapel, Fox, 2002, s. 125-128]. Jeżeli przy pomocy kontaktów zawartych w Internecie osobie takiej uda się, przynajmniej częściowo, zaspokoić swoje istotne potrzeby, w myśl Prawa Efektu Thorndike'a nastąpi wzmocnienie pozytywne i taka metoda wejdzie w skład stylu zaspokajania potrzeb [Garczyński, 1972].

Internet jako globalne medium komunikacyjne powinien ułatwiać komunikację między ludźmi, a także sprzyjać nawiązywaniu i utrwalaniu kontaktów. Dlatego badania przeprowadzone przez zespół Krauta [Kraut i in., 2002, s. 47-74] trzy lata później w ramach tego samego projektu potwierdziły tę tezę, wykazując już znaczne osłabienie negatywnego wpływu Internetu na stosunki społeczne. Również Manuel Castells stwierdził, że korzystanie z Internetu nie prowadzi do ograniczania interakcji społecznych i alienacji [Castells, 2003]. Do podobnych wniosków doszedł również Aaron Ben-Ze'ev twierdząc, iż *związki online są typem związków na odległość, charakteryzujących się fizycznym oddaleniem i emocjonalną bliskością* [Ben-Ze'ev, 2005, s. 74]. Dlatego Internet można traktować jako medium uzupełniające kontakty fizyczne czy rozmowy telefoniczne. Podobne stanowisko reprezentuje teoretyk nowych mediów Robin Hamman, którego zdaniem wirtualne życie nie jest oddzielone od rzeczywistego, stanowi jego część. Wszystko razem jest istotnym elementem naszej ludzkiej aktywności. W ramach telefonii, telewizji i Internetu komórkowego, czyli multimedialnych mediów mobilnych, w których przeprowadza się rozmowy telefoniczne, ma miejsce przekaz danych, tekstów i treści multimedialnych oraz istnieje ruchomy dostęp do zasobów i usług Internetu, użytkownik posiada coraz więcej możliwości komunikacyjnych.

Komunikacja zapośredniczona może być więc nie tylko osobista, a w pewnych sytuacjach bywa wręcz hiperosobista (*hyperpersonal*) – bardziej osobista niż w komunikacji bezpośredniej. Jest ona możliwa dzięki czynnikom związanym z oczekiwaniami i zachowaniami nadawcy i odbiorcy oraz właściwościami kanału. Jest to wzmacniane poprzez informację zwrotną, która działa na zasadzie samospelniającej się przepowiedni [Walther, 1996, s. 3-43]. Przykłady to: bardzo bliska przyjaźń, która może połączyć osoby znające się tylko w sieci, szybko rozwijające się romanse w Internecie oraz spójne i zwarte grupy wirtualne. W komunikacji internetowej można osiągnąć bardzo szybko stosunkowo dużą zażyłość i intymność, której osiągnięcie w interakcjach bezpośrednich trwałoby dłużej lub w ogóle nie byłoby możliwe. Warto zauważyć, że możliwe są także efekty hipernegatywne, czyli spirala nakręcana przez negatywną interpretację zachowań partnera, a w nich agresywnych komunikatów [Walther, Parks, 2002, s. 529-563].

Nienormowany czas pracy i szybkie tempo życia charakterystyczne dla codziennego funkcjonowania ludzi młodych, w wieku średnim oraz osób starszych spowodowało, że nie mają oni czasu, możliwości i okazji, żeby poznawać się na spotkaniach towarzyskich. Naprzeciw tym potrzebom wychodzą internetowe *serwisy randkowe*, odwołujące się do obecnych w naszej kulturze narracji o miłości [Sternberg, 2007]. Aby przyciągnąć potencjalnych użytkowników specjalnie ukształtowana strona portalu stara się wpłynąć na indywidualną ścieżkę narracyjną internauty. Zjawisko randkowania internetowego ma charakter złożony, dynamicznie rozwija się na ogromną skalę, zmieniając nieustannie swój charakter. Jest to fenomen wymagający szczegółowych analiz psychologicznych

i socjologicznych, zarówno pod kątem oczekiwań użytkowników, jak i sposobu realizowania przez nich swych potrzeb, kształtowanych przez współczesne życie społeczne [Chmielewska-Łuczak, 2007-2008, s. 254-265].

Dla części użytkowników relacje nawiązane przez sieć nigdy nie wychodzą poza jej obręb. Może to skutkować rozwinięciem tzw. *Zespołu Uzależnienia od Internetu* (ZUI). Zaburzenie to porównywane jest najczęściej do patologicznego hazardu i opisywane jako nieprawidłowy sposób korzystania z Sieci, prowadzący do istotnego zakłócenia czynności psychicznych i zaburzenia zachowania się. Uzależniony od Internetu użytkownik zapomina często o swych potrzebach życiowych a nawet fizjologicznych, jego agresja wzrasta, gdy zostaje oderwany od klawiatury i myszki z jakichkolwiek powodów. Usługi internetowe oraz sieciowe gry przyciągają uwagę uzależnionego użytkownika, prowadząc do wielogodzinnych interakcji aż do wycieńczenia organizmu. Prowadzone badania wskazują, że około 90% młodzieży starszych klas szkół podstawowych oraz klas gimnazjalnych korzysta codziennie w sposób intencjonalny z informacji zgromadzonych w Internecie, około 79% młodzieży korzysta z komunikatorów internetowych oraz portali społecznościowych, ponad 50% z nich korzysta z sieciowych gier komputerowych. Internet stał się dla młodzieży powszechnym medium edukacyjnym, komunikacyjnym oraz służącym rozrywce.

Posługując się aparatem pojęciowym zaproponowanym przez Krauta i jego współpracowników można spróbować sformułować tezę, że jedną z głównych przyczyn Zespołu Uzależnienia od Internetu jest brak równowagi pomiędzy kontaktami cechującymi się silnymi i słabymi więziami. Jeżeli ktoś pragnie zaspokoić potrzeby, do których konieczny jest bliski, głęboki, autentyczny i szczerzy kontakt z drugim człowiekiem przy pomocy Internetu, w którym takich relacji w zasadzie nawiązać nie można, przeżywa rozczarowanie i frustrację. Ponieważ jednak kontakty w sieci sprawiają wrażenie takich, które stanowią potencjalną szansę zaspokojenia istotnych potrzeb (częściowo również je zaspokajają), jednostka poświęca coraz więcej czasu i energii na poszukiwanie nowych kontaktów i wzbogacanie tych, które już nawiązała. Jak pokazują badania, zagrożenie takie dotyczy niemal wyłącznie osób młodych, szczególnie nastolatków. Wpływ Internetu na starszych użytkowników określany jest jednoznacznie jako pozytywny [Chen, Persson, 2002, s. 731-734].

Poprzez Internet młodzież ma często ułatwiony kontakt z treściami szkodliwymi, zagrażającymi ich rozwojowi duchowemu i niekiedy fizycznemu. Najczęściej wymieniane są tu treści pornograficzne, ale to tylko wierzchołek góry lodowej. Równie istotne są treści umacniające negatywne stereotypy etniczne, szerzące nienawiść rasową, pogardę narodową itp. Niektóre z nich można kwalifikować jako przestępcze, inne jako szkodliwe, wreszcie znaczną część jako niepożądane. Inne jeszcze konsekwencje wynikają z pseudo-komórkowych rozmów i SMS-ów. Kontakty towarzyskie nastolatki realizują często poprzez wykorzystanie kilku mediów równocześnie: rozmawiają przez komunikator, jednocześnie sprawdzają pocztę i komentują wiadomości na blogach, a oprócz tego rozmawiają przez telefon komórkowy, piszą SMS-y, słuchają muzyki czy radia bądź oglądają kątem oka programy w telewizji – i to wszystko odbywa się w jednej chwili. Permanentne korzystanie z telefonu komórkowego, e-mail oraz zjawisko stanowiące rodzaj komputerowego *zappingu*

[Krzysztofek, 2002, s. 99-100] daje więc możliwość szybkiego dostępu do interesujących danych lub ekspresowego kontaktu ze znajomym [Brosch, 2008].

Powstanie i ekspansja Internetu przyczyniły się do poszerzenia zakresu wolności słowa na świecie, dając możliwość wypowiedzi tym, którzy wcześniej pozbawieni byli takiej sposobności. Sieć przekracza granice państwowe, konkuruje z mediami głównego nurtu kultury (czyli prasą i telewizją) oraz poszerza zakres debaty w krajach o niestabilizowanych systemach demokratycznych. Trudno jest jednak mówić o „globalnej wolności słowa” czy też wolności słowa w globalnym wymiarze, ponieważ na przeszkodzie stoją poważne bariery. Po pierwsze popularyzacja Internetu wzbudziła zainteresowanie wielkiego biznesu, który tworzy lub przechwytytuje zyskowe (a więc popularne) strony internetowe, włączając je do machiny konkurencji rynkowej i postępującej koncentracji na rynkach medialnych. W ten sposób ogranicza się możliwości rozwoju tych mediów (w tym stron WWW), które mogą promować treści niewygodne dla wielkiego biznesu i ideologii kapitalistycznej. Po drugie, ogromne dysproporcje w dostępie do najnowszych technologii komunikacyjnych, a także w poziomie edukacji i w rozwoju kapitału społecznego, przyczyniają się do powiększania luki w zasobach informacji i wiedzy, a tym samym do ekskluzji społecznej wielu ludzi na świecie. Zjawisko to określane jako *digital divide* (podział cyfrowy) stanowi przeszkodę dla rozwoju idei „globalnej sfery publicznej”. Po trzecie, sfera publiczna nie może istnieć w globalnym wymiarze, gdyż w wielu krajach świata autorytarne rządy stają się różnymi sposobami ograniczać swobodę wypowiedzi w sieci. Po czwarte, pomimo tego, że Internet stał się symbolem globalizacji komunikowania, to nadal państwa odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu tzw. ładu medialnego w różnych zakątkach świata, szczególnie w tzw. sieci transgranicznej. Stąd zdaniem Radosława Sajny [Sajna, 2007-2008, s. 266-281], globalna wolność komunikacyjna nadal pozostaje w sferze iluzji.

Konkluzje

Internet sprzyja przemianie kulturowej i w dużej mierze zaspokaja potrzeby użytkowników, począwszy od potrzeb elementarnych do potrzeb wyższego rzędu. Należy umiejętnie zwracać uwagę na realizację tych potrzeb u młodocianych użytkowników.

Zainteresowanie Internetem będzie wzrastało, a zatem rodzice powinni kontrolować swe dzieci, aby dowiedzieć się, jakich informacji poszukują w Internecie, z kim się komunikują i w jakim celu. To medium przybliży młodym użytkownikom rzeczywistość wirtualną oraz pozwala zrozumieć jej znaczenie w rzeczywistości obiektywnej, jednak dorośli powinni wskazać młodzieży pozytywne strony komunikacji sieciowej i określić właściwe zasady korzystania z niej.

Bibliografia

- Amichai-Hamburger Y., Wainapel G., Fox S.: *On the Internet no one knows I'm an introvert: Extroversion, neuroticism, and Internet interaction*. "CyberPsychology & Behavior" 2002, nr 5
- Ben-Ze'ev A.: *Miłość w sieci, Internet i emocje*. Dom Wydaw. Rebis, Poznań 2005

- Brosch A.: *Interakcje pośrednie młodzieży w kontekście komunikacji społecznej*. [W:] *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*. Red. S. Juszczyk, M. Musioł, A. Watoła. Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007
- Brosch A.: *Text-messaging and its effect on youth's relationships*. "The New Educational Review", Vol. 14, 2008, no.1
- Cardoso G.: *The Media in the Network Society. Browsing, News, Filters and Citizenship*. Centre for Research and Studies in Sociology, Lisbon 2006
- Castells M.: *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003
- Chen Y., Persson A.: *Internet use among young and older adults: relation to psychological well-being*. "Educational Gerontology" 2002, nr 28
- Chmielewska-Łuczak D.: *Opowieści o miłości – wizerunek portalu randkowego a zawarta w nim narracja o miłości*. „Transformacje/Transformation”, 2007-2008
- Fortunati L.: *Mediatization of the Net and Internetization of the Mass Media*, „Gazette” 2005, 67(1)
- Garczyński S.: *Potrzeby psychiczne*. Wydaw. Nasza Księgarnia, Warszawa 1972
- Gontarz A.: *W sieci znajomych i przyjaciół*. „Computerworld”, nr 24/628, 15 czerwca 2004
- Juszczyk S.: *Edukacja w cyberprzestrzeni. Część I – Internet*. „Edukacja Medialna” 1998, nr 1/98(7)
- Juszczyk S.: *Edukacja w cyberprzestrzeni: Część II – World Wide Web – światowa pajęczyna informacyjna*. „Edukacja Medialna” 1998, nr 2/98(8)
- Juszczyk S.: *Edukacja w cyberprzestrzeni: Część III – Telematyka*. „Edukacja Medialna” 1998, nr 3/98(9)
- Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*. Red. M. Wawrzak-Chodaczek. Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 2008
- Kraut R., Kiesler S., Boneva B., Cummings J., Helgeson V., Crawford A.: *Internet Paradox Revisited*. „Journal of Social Issues” 2002, nr 58 (1)
- Kraut R., Patterson M., Lundmark V., Kiesler S., Mukophadhyay T., Scherlis W.: *Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?* "American Psychologist" 1998, nr 53(9)
- Krzysztofek K.: *Kontekst kulturowy społeczeństwa informacyjnego*. [W:] W. Cellary: *Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym*. Wydaw. „Jedność”, Warszawa 2002
- Pease A.: *Mowa ciała*. Dom Wydaw. Rebis, Kielce 2001
- Sajna R.: *Internet – złudzenie globalnej wolności słowa*. „Transformacje/Transformations” 2007-2008
- Sternberg R.: *Dwuskładnikowa teoria miłości*. [W:] *Nowa psychologia miłości*. Red. R. Sternberg, K. Wies. Biblioteka Moderatora, Taszów 2007

Walther J. B., Parks M. R.: *Cues filtered out, cues filtered in: Computer-mediated communication and relationships*. [W:] *Handbook of interpersonal communication*. Red. M. L. Knapp i J. A. Daly. Thousand Oaks, 2002

Walther J. B.: *Computer-mediated communication. Impersonal, interpersonal, and hyperpersonal interaction*. "Communication Research" 1996, nr 23